Position Paper

Economische Kansen Het Hogeland

gemeente
Het Hogeland

Versie 4 - 2 juli 2024

Opstellers: Tjeert Kremer (Gemeente Het Hogeland), Harrie Hoek (Economic Board Groningen)

Met speciale dank aan Angela Dikkema en Henk Middendorp plus de collega's van de beleidsteams van de gemeente Het Hogeland voor hun bijdragen aan deze position paper.

In opdracht van: directie gemeente Het Hogeland (Wouter Meijerman)

Inhoud

Management samenvatting
Position paper Economische Kansen Het Hogeland

In december 2023 is, als onderdeel van het programma Nij Begun, het startdocument ‘Economische Agenda Nieuw perspectief voor Groningen’ verschenen. De gemeente Het Hogeland wil met deze position paper de mogelijkheden in kaart brengen die de Economische Agenda Nij Begun biedt om de economie in de gemeente te versterken.

Voor de economische kansen in Het Hogeland ligt de focus op speerpunt 1 en 3; de energietransitie en de economie in het landelijk gebied. Voor het landelijk gebied zijn drie transitieopgaven onderscheiden: de landbouw, de vrijetijdseconomie (VTE) en de circulaire economie (CE).

De Economische Agenda kent bij de energietransitie een belangrijke rol toe aan onze gemeente voor de productie van groene waterstof en de toepassingen en bedrijvigheid die daarbij horen. Niet alleen de grootschalige productie van waterstof en de bijbehorende infrastructuur in de Eemshaven hoort hierbij maar ook in het concept van de Duurzame Haven Lauwersoog zijn investeringen in groene waterstof belangrijke kansen. De haven van Lauwersoog heeft de ambitie om als eerste zeehaven in Nederland in 2030 volledig voor 100 % te verduurzamen.

De gemeente ziet groeikansen bij de vrijetijdseconomie in de ontwikkeling van de vaarrecreatie langs maren, kanalen en het Lauwersmeer. Ook zijn investeringen in extra voorzieningen gewenst bij het in 2025 te openen Werelderfgoedcentrum in Lauwersoog. Daarnaast kan de aanleg van kadefaciliteiten in de Eemshaven voor een nieuwe veerdienst naar Noorwegen in potentie veel nieuwe bezoekers naar Groningen brengen.

De landbouw is een belangrijke sector in de gemeente. Duurzame en gezonde voedselproductie is de basis. Het behoud en versterken van natuur en landschap en het verbeteren van waterkwaliteit en biodiversiteit zijn voor de gemeente ook belangrijke doelstellingen. Voor het aanpakken van de mestproblematiek willen we onderzoeken wat de mogelijkheden zijn van het concept “koppelbedrijf”. D.w.z. akkerbouw en veeteelt bedrijven aan elkaar verbinden om een circulaire manier van werken met elkaar te bereiken. Ook in de bouwsector liggen kansen om circulair te gaan werken. Grondstoffen worden schaars en hergebruik van materialen wordt steeds belangrijker. Biomaterialen uit de landbouw vinden hier steeds meer toepassingen.

Het midden- en kleinbedrijf (mkb) zorgt voor dynamiek en ontwikkeling en is in onze gemeente goed voor de helft van het aantal arbeidsplaatsen. De belangrijkste uitdagingen waar individuele mkb-ondernemers op dit moment mee te maken hebben zijn de energietransitie en circulair werken. In het verlengde hiervan ligt de verduurzaming van het productieproces, de digitalisering en het opleiden en krijgen van voldoende vakbekwaam personeel. De gemeente wil met de ondernemers en de ondernemersverenigingen hierin een stimulerende rol gaan spelen op basis van een programmatische aanpak per onderwerp. Het elektrificeren van de energievoorziening vraagt ook om belangrijke aanpassingen. Nieuwe aansluitingen voor bedrijven zijn nu al een groot probleem. Het door de hele gemeente ontwikkelen van energiehubs gekoppeld aan bedrijventerreinen en de grootste woonwijken kunnen hierbij de grootste knelpunten wegnemen.

Onderwijs en innovatie zijn ook belangrijke onderwerpen voor de ontwikkeling van onze economie. Samen met mede-initiatiefnemer de provincie Groningen en de gemeente wil het WEC een Ecocampus gaan inrichten in samenwerking met ondernemers, natuurorganisaties en onderwijs- en kennisinstellingen. Doel is om met studenten te werken aan de economische, sociale en ecologische uitdagingen die spelen in het Waddengebied.

Het opzetten van een Hydrogen Innovation Center (HIC) past heel goed bij de waterstofambities van de Eemshaven. In de nieuw te ontwikkelen Oostpolder willen we hier studenten en start-ups de ruimte bieden om te experimenteren met nieuwe toepassingen in de waterstoftechnologie.

Onze belangrijkste economische ambities en speerpunten zijn:

1. Gebiedsopgave Eemshaven+: ontwikkelen Nieuwe Energie voor Groningen
2. Gebiedsopgave van Wad tot Stad / Waddenkust
   a. Duurzame Haven Lauwersoog (totaalplan aanpak)
   b. Werelderfgoedcentrum (VTE); voorzieningen (parkeren, looptunnel, herinrichting)
   c. Vaarrecreatie (VTE); voorzieningen langs maren, kanalen en Lauwersmeer
   d. Landbouwtransitie (CE); aanpak mestproblematiek door “koppelbedrijf” en “renure”
3. Transities mkb
   a. Programma-aanpak met de onderwerpen digitaliseren, circulair, arbeidsmarkt
   b. Ontwikkeling energiehubs en opstellen BedrijvenEnergieStrategie (BES)
4. Onderwijs en innovatie: ontwikkeling Hydrogen Innovation Centre Eemshaven en Ecocampus Lauwersoog

Het totaaloverzicht van ambities en projecten van de gemeente Het Hogeland staat opgenomen in paragraaf 7.

VTE = Vrijetijdseconomie

CE = Circulaire economie

ONDERWIJS EN INNOVATIE
EEMSHAVEN+
Eemshaven
Uithuizen
Lauwersoog
MKB
VRIJETIJDS-ECONOMIE
Winsum
Bedum
Groningen

1. Inleiding en vraagstelling

In 2023 heeft Groningen erkenning gekregen voor geleden schade als gevolg van jarenlange gaswinning. Deze erkenning is beschreven in het rapport van de Parlementaire Enquêtecommissie, en de reactie daarop van het Rijk: de Kabinetsbrief “Nij Begun, op weg naar erkenning, herstel en perspectief”. Door het Rijk, de provincie Groningen, de Groninger gemeenten en het Nationaal Programma Groningen is in december 2023 op basis van de hierin opgenomen maatregelen een startdocument Economische Agenda vastgesteld met als titel “Nieuw perspectief voor Groningen”. Hierin zijn drie speerpunten opgenomen, te weten:

- de energietransitie
- gezondheid: van zorg naar gezond ouder worden
- economie in het landelijk gebied

In deze position paper leggen we de focus op speerpunt 1 en 3. Uiteraard is gezondheid en vitaal oud worden erg belangrijk voor onze inwoners. Vanuit economisch perspectief ligt het zwaartepunt van innovaties in de gezondheidszorg echter meer in de regio Groningen-Assen-Roden. Een overzicht van de sterke vestigingsplaatsfactoren van de gemeente Het Hogeland is opgenomen in bijlage 3.

Voor het derde speerpunt zijn drie transitieopgaven in het landelijk gebied onderscheiden: de landbouw, de circulaire economie en de vrijetijdseconomie.

Door de drie speerpunten lopen als rode draden specifieke voorwaarden en opgaven:

- een goede aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt;
- een goed ondernemings- en vestigingsklimaat met een sterk MKB;
- uitstekende bereikbaarheid en toekomstbestendige fysieke infrastructuur;
- aantrekkelijk landschap en de bebouwing met een robuust en klimaatbestendig water- en bodemsysteem;
- beschikbaarheid van een hoogwaardige digitale infrastructuur en de aanwezigheid van een sterke ICT sector.

Deze position paper beschrijft de mogelijkheden die Nij Begun biedt om de economie in de gemeente Het Hogeland te versterken. De mogelijke extra investeringen zorgen voor een goed investerings/ en vestigingsklimaat voor onze ondernemers. De gemeente Het Hogeland wil op basis hiervan actief aansluiten op de stimuleringsmaatregelen uit de Economische Agenda van Nij Begun.

De volgende beleidsprioriteiten vormen ons uitgangspunt: energietransitie, vrijetijdseconomie, landbouw, circulaire economie, mkb, gebiedsprogramma’s Eemshaven+ en van Wad tot Stad en Waddenkust. Aanvullend beschrijven we een analyse van koppelkansen: waar raakt het bestaande of gewenste economische beleid de toekomstige economische projecten uit Nij Begun en de reeds lopende economische projecten van het Nationaal Programma Groningen.

Daarbij presenteren we eerst in paragraaf 2 de uitgangspunten voor het beleid en de ambities van het college van de gemeente Het Hogeland. Van hieruit willen we een directe doorvertaling maken naar de koppelkansen met de Economische Agenda van Nij Begun. Ook de Sociale Agenda van Nij Begun houden we daarbij goed in het oog, alsmede de regiodeal. Het betekent dat we niet alleen naar het economische domein kijken, maar ook naar de aantrekkelijkheid van het gebied en de directe leefomgeving om er met plezier te kunnen wonen en werken. Brede Welvaart geeft direct het bredere kader aan waarin we willen werken aan de toekomst van de inwoners en bedrijven in onze gemeente.

2. Uitgangspunten economisch beleid gemeente en provincie

Het “Coalitieakkoord van de gemeente Het Hogeland 2022 – 2026” is gebaseerd op vier kernwaarden: het unieke landschap, de aantrekkelijke leefomgeving, de sterke sociale samenhang en het veelzijdig ondernemerschap. Op basis van deze kernwaarden zijn vier pijlers voor het collegeprogramma vastgesteld:

Pijler 1. Verrijken van het dorpse leven:
Pijler 2. Verbinden in het landelijk gebied
Pijler 3. Duurzaam ondernemerschap
Pijler 4. Iedereen doet mee.

In de dorpen ligt een grote opgave om woningbouw en het versterkingsprogramma uitgevoerd te krijgen. Er is daarbij aandacht voor de hele leefomgeving, waaronder sport, bewegen, biodiversiteit en duurzaamheid. Voor een toekomstbestendig landelijk gebied wordt er samen met de (agrarische) ondernemers en inwoners stap voor stap gewerkt aan duurzame ontwikkeling van de landbouw en de andere economische sectoren. Daarbij is het belangrijk dat iedereen die mee wil doen daar ook de kans voor krijgt.

Deze position paper levert een directe bijdrage aan pijler 2 “Verbinden in het landelijk gebied” en pijler 3 “Duurzaam ondernemerschap”. De veranderingen in het landelijk gebied worden in samenhang bekeken, ook omdat dan investeringen en geldstromen gekoppeld kunnen worden.

De “Bedrijventerreinenvisie 2021-2035” geeft de kaders aan waarbinnen economische ontwikkeling voor het mkb een stimulans kan krijgen door de ontwikkeling en uitbreiding van de reguliere bedrijventerreinen in beheer van de gemeente Het Hogeland.

Voor de beide havens van Groningen Seaports komt er nog in 2024 een nieuwe Havenvisie beschikbaar. Uitgaande van het eerste concept uit 2023 is de verwachting dat ruimte voor duurzame en groene groei van de haven in het beleid van Groningen Seaports centraal blijft staan. Eemshaven is van nationale betekenis als Energyport. Offshore wind projecten op de Noordzee worden steeds vaker vanuit de Eemshaven gerealiseerd en de grootschalige productie van groene waterstof kan hierdoor een haalbare businesscase gaan worden. De nieuwe Oostpolder kan daarin een belangrijke rol gaan vervullen.

De provincies Groningen en Friesland hebben samen met de twee gemeenten Het Hogeland en Noard East Fryslan in 2023 een inspiratiedocument Natuurlijk Lauwersoog laten opstellen. De duurzame ontwikkeling van de haven en het omliggende gebied staat hierbij centraal. Ook zijn door de overheden samen met de waterschappen, Rijkswaterstaat en Staatsbosbeheer in 2023 de opgaven en ontwikkelingen voor het Lauwersmeer in kaart gebracht. Dit heeft geleid tot een Toekomstagenda Lauwersmeer. Thema’s hierin zijn o.a. duurzame landbouw en visserij en duurzame economie inclusief de vrijetijdseconomie.

Specifiek voor de vrijetijdseconomie is in 2021 door de gemeente Het Hogeland een “Visie en uitvoeringsplan 2030” uitgebracht. Vanuit een sterkte-zwakteanalyse zijn een viertal strategielijnen bepaald:

1. Vitale en verrassende dorpen
2. Erfgoed en landschap tot leven brengen
3. Water, Lauwersmeer en Waddenzee Werelderfgoed ervaren
4. Verzilveren onderlinge samenwerking en spreiding

Begin 2024 is de Regio Deal Het Hogeland bekend gemaakt. Vanuit een coöperatieve en brede samenwerking is projectplan “Dé Dorpendeal” ontwikkeld. De doelstelling is de kwaliteit van leven, wonen en werken in de dorpen te verbeteren. Het rijk heeft hiervoor € 12 miljoen beschikbaar gesteld. De Regio Deal kent drie programmalijnen:

1. Krachtige dorpskernen op Het Hoogeland
2. Kansrijke Hogelandsters
3. Jongeren op het juiste spoor

Programmalijn 2 is relevant gezien de verbinding met een ‘goede verbinding tussen onderwijs en arbeidsmarkt’.

Een ander actueel en belangrijk document is de “Economische Visie 2035” van de provincie Groningen. Dit beleidsplan is als ontwerpdocument beschikbaar en de vier economische kernsectoren die in het beleid centraal staan zijn industrie, landbouw, gezondheidseconomie en vrijetijdseconomie.

De provincie heeft drie beleidsspeerpunten in het programma centraal gesteld:

- Het vergroten van het verdienvermogen van de Groninger economie, oftewel het verhogen van het besteedbaar inkomen en de productiviteit;
- Het aanjagen van de circulaire economie;
- Een toekomstbestendige arbeidsmarkt en een sterk vestigingsklimaat.

De economische thema’s waarop de provincie zich wil concentreren zijn de arbeidsmarkt, digitalisering, internationalisering, ruimte en water, energie en klimaat, regiokernen, onderwijs-kennis-innovatie en mobiliteit.

3. Analyse economie en Brede Welvaart in Het Hogeland

Brede Welvaart is inmiddels een breed geaccepteerd begrip om de materiele welvaart, de leefbaarheid, de gezondheid van de bevolking en de sociaal-economische ontwikkeling van een regio of land te meten. Van de 337 gemeenten scoort de gemeente Het Hogeland op de 258 plek. Voor de gemeenten in de provincie Groningen is dat een plek in de middenmoot, maar landelijk gezien relatief laag.

Puur gemeten voor sociaal-economische prestaties (een belangrijke invalshoek voor deze position paper) scoort de gemeente Het Hogeland uitgesproken laag, namelijk plaats 317 van de 337 gemeenten. De impact hiervan op de brede welvaart is niet te onderschatten. Alleen al de opleidingsachtergrond van inwoners bepaalt in belangrijke mate hoe het gaat met hun gezondheid, welzijn, veiligheid en tevredenheid met wonen en werken.

Het Sociaal Plan Bureau Groningen heeft in oktober 2023 in opdracht van de gemeente Het Hogeland een brede welvaartscan uitgevoerd. De gemeente behoort op landelijke schaal net niet tot de hekkensluiters. Er zijn duidelijke verschillen binnen de gemeente. In termen van financiële welvaart, opleidingsniveau en het recente arbeidsverleden van inwoners laat het zien dat de hoogste scores te vinden zijn in de gebieden dicht bij de stad Groningen: van kansarm aan het Wad, tot kansrijk(er) richting Stad. De lage gemiddelde scores in de Noordelijke delen van de gemeente wordt ‘opgehaald’ door de bovengemiddelde score in de Zuidelijke delen van de gemeente. Bij een hogere score zijn inwoners meer welvarend, hoger opgeleid en/of langduriger aan het werk, dus meer kansrijk. Voor Nij Begun betekent dit dat de investeringen wanneer we het Brede Welvaart criterium serieus nemen vooral in het noordelijke deel van de gemeente zou moeten landen.

De arbeidsmarkt en zorg binnen Het Hogeland staan onder druk door een zeer sterke vergrijzing. In het Hogeland wonen relatief veel ouderen. Het aandeel 65-plussers is met 25% fors hoger dan het landelijke en provinciale gemiddelde (resp. 20% en 21%). De prognoses van de grijze druk zijn:

- Het Hogeland 47% in 2023 -> 65% in 2040
- Nederland 35% in 2023 -> 47% in 2040

Dit is substantieel afwijkend waarmee de druk op de zorg en de arbeidsmarkt sterk toeneemt. Ook zal het mantelzorgpotentieel sterk afnemen. Gezondheid en zorg zijn daardoor grote en belangrijke opgaven in Het Hogeland door onder andere de bevolkingssamenstelling en grotere afstanden tot voorzieningen. Daarom is dit ook een groot thema in de sociale agenda voor Nijbegun. Uiteraard biedt dit ook grote kansen voor de ontwikkeling van de arbeidsmarkt in Het Hogeland.

Voor de economische ontwikkeling van een gemeente zijn het aantal arbeidsplaatsen een hele belangrijke indicator. Bureau Louter heeft speciaal voor deze position paper het volgende overzicht opgesteld.

Figuur 4 Arbeidsplaatsen naar sector, 2023

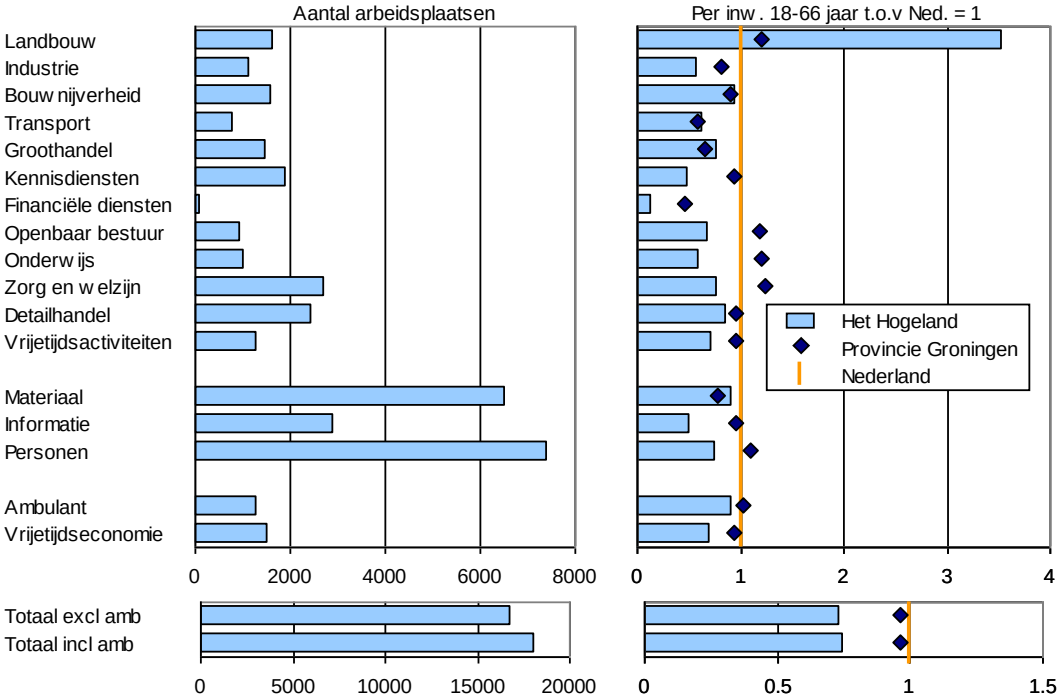

Uit gegevens van Louter blijkt dat ten opzichte van het nationale gemiddelde geen enkele sector boven het gemiddelde uitkomt, behalve de landbouw. De grootste sectoren qua werkgelegenheid zijn de zorgsector en de detailhandel. De economisch belangrijkste sectoren qua werkgelegenheid zijn daarnaast de kennisdiensten, de landbouw, de bouwnijverheid, de groothandel en de industrie. Wanneer we naar grootte van de bedrijven kijken zien we het volgende beeld.

Figuur 5 Arbeidsplaatsen naar grootteklasse, 2023

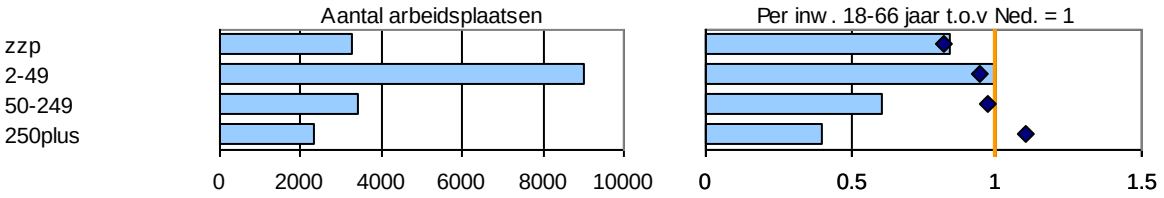

Louter gebruikt voor het mkb de grens van 50 medewerkers. Bij het CBS hanteert men hiervoor 250 medewerkers als grens. Uit het overzicht blijkt dat de mkb-bedrijven met 2 tot 49 medewerkers ongeveer de helft van het aantal arbeidsplaatsen leveren.

Van belang is hierbij te kijken naar de totale werkende beroepsbevolking. Het aantal arbeidsplaatsen in Het Hogeland is ruim 17.000, maar de werkende beroepsbevolking is ruim 24.000 inwoners. Van de inwoners van 15-74 jaar werkt in Het Hogeland 66% en dat ligt op het landelijke gemiddelde.

Het aantal startende bedrijven ligt in Het Hogeland niet erg hoog t.o.v. het landelijke gemiddelde.[4)]

In de jaarlijkse rangorde van economisch de best presterende gemeenten staat de gemeente Het Hogeland, net als de overige Groninger gemeenten, laag in de scorelijst. De economische prestaties van alle gemeenten en provincies in Nederland zijn bepaald op basis van het aantal arbeidsplaatsen, het aantal startende bedrijven en de toegevoegde waarde per arbeidsplaats. Ook het aantal startende bedrijven in de industrie ligt in de provincie Groningen en ook in de gemeente Het Hogeland relatief

laag. Groningen heeft hierin de elfde positie van de 12 provincies. De conclusie die we uit het cijfermateriaal kunnen trekken is dat de gemeente Het Hogeland over de hele linie economisch lager scoort dan het Nederlandse gemiddelde. Ook de grootste sectoren qua werkgelegenheid kennen een relatief lagere toegevoegde waarde. Hierdoor komt er per arbeidsplaats minder besteedbaar inkomen beschikbaar voor de inwoners in de regio.

De Economische Agenda van Nij Begun vraagt om afstemming met de sociale agenda. Bij de sociale agenda van Nij Begun hebben rijk, provincie en gemeenten afgesproken dat de regio in de komende dertig jaar weer op het landelijk gemiddelde komt op het gebied van:

- Verbeteren van (mentale) gezondheid;
- Vergroten van de leefbaarheid;
- Kansen voor kinderen, jongeren en de volgende generatie;
- Deelnemen aan werk en verminderen van armoede.

Wij zien met name verbinding tussen de sociale en economische agenda als het gaat het om het vergroten van de (arbeids)participatie van jongeren en inwoners die langdurig aan de kant staan. Daarnaast is de gewenste campus ontwikkeling een goed voorbeeld van deze verbinding. Dat kan op het gebied van waterstof en ecologie maar ook op de thema's gezondheid en zorg. Een verdere ontwikkeling van De Tirrel in Winsum, waar zorg, onderwijs en sport in één gebouw wordt aangeboden, is daar een voorbeeld van.

4. De raakvlakken van Nij Begun met het NPG programma

De economische kansen voor Het Hogeland zien wij bij Nij Begun bij het eerste en derde speerpunt, de energietransitie en de economie in het landelijk gebied.

Het speerpunt energietransitie kent een belangrijke rol toe aan de gemeente Het Hogeland voor de productie van groene waterstof en de toepassingen en bedrijvigheid die daarbij horen. Niet alleen de grootschalige productie van waterstof in de Eemshaven hoort hierbij, maar ook voor het concept van de duurzame haven Lauwersoog en de rest van het mkb zijn investeringen in groene waterstof belangrijke kansen om te verduurzamen.

Het speerpunt Economische transities in het landelijk gebied gaat in de eerste plaats om de grote transitie in de landbouw. Die is gericht op duurzame en gezonde voedselproductie, maar ook op het behoud en versterking van natuur en landschap. Uitgangspunt hierbij is waar mogelijk meer productie van plantaardige eiwitten en minder dierlijke eiwitten. Het verbeteren van de waterkwaliteit en biodiversiteit in het water is een belangrijk nevendoel hiervan. Klimaatverandering met verdroging en vernatting plus verzilting vragen om aanpassingen in het grondgebruik en de introductie van nieuwe teelten.

Een tweede belangrijke en kansrijke transitie ligt bij een circulaire economie. De schaarste aan grondstoffen en zoetwater en de noodzaak van duurzame productie met minder of geen CO2 uitstoot vragen hierom. Anders omgaan met onze grondstoffen/afvalstoffen en het voorkomen van overbodige producten hoort hier ook bij. Duurzame regionale ontwikkeling vraagt om een samenhangende aanpak gericht op de consument, de landbouw en de industrie.

De vrijetijdseconomie is de derde transitie in het landelijk gebied, die al volop gaande is. Gemeenten en provincie willen Groningen aantrekkelijker maken als toeristische bestemming. De cultuur- en natuurtoerist wordt voor het ommeland als belangrijkste doelgroep gezien. Het verbeteren en completer maken van de toeristische infrastructuur en aanbod – inclusief meer en betere overnachtingsmogelijkheden – staat hierbij voorop. De vaarrecreatie biedt ook in Groningen goede mogelijkheden en daarvoor moeten wel een aantal knelpunten in de vaarroutes worden opgelost. Vanuit de economische agenda Nij Begun zien we een belangrijke relatie met het Nationaal Programma Groningen (NPG). Dit programma heeft vijf baanbrekende programma's ter versterking van de economie van Groningen ontwikkeld. Deze "Baanbrekers" sluiten opvallend genoeg vrijwel 1 op 1 aan bij de speerpunten en transities uit Nij Begun. Dat betekent dat hier belangrijke koppelkansen liggen bij de financiering van projecten.

Overzicht NPG-Baanbrekers en speerpunten Nij Begun

NPG Baanbrekers		Speerpunten Nij Begun	
1.	Waterstofeconomie	1.	Energietransitie
2.	Landbouw en voedsel	3a.	Landbouw
3.	Gezondheidstechnologie	2.	Gezondheid
4.	Circulaire economie	3b.	Circulaire economie
5.	Vrijetijdseconomie	3c.	Vrijetijdseconomie

Met extra als rode draad in deze programma's de verbetering van de aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt en de slagkracht om dit uit te voeren.

De raad van de gemeente Het Hogeland heeft in de actualisatie van het Lokaal Programmaplan ‘Kop op ’t Hogeland 2023-2030’ in april 2023 een prioritering vastgesteld. Het resterende 3e tranche trekkingsrecht ad € 18,7 miljoen wordt ingezet voor programmalijn 1 “Toekomstige bedrijvigheid” en programmalijn 6 “Pronkjewailen op ’t Hogeland”. De accenten hierbij liggen op het MKB en op de vrijetijdseconomie. De twee programmalijnen sluiten aan bij de speerpunten 1 en 3 van Nij Begun.

5. De transities in het mkb als drager van de economie

5.1 Inleiding

Het mkb in de gemeente Het Hogeland is een belangrijke werkgever. De indeling in grootteklasse met het aantal arbeidsplaatsen volgens de gegevens van Bureau Louter geeft dit heel duidelijk aan. (zie figuur 5 in paragraaf3) Wanneer we de officiële mkb-bovengrens van 250 werknemers aanhouden zijn er in onze gemeente maar een paar bedrijven die hier bovenuit komen.

Het mkb zorgt voor dynamiek en ontwikkeling en is de belangrijkste economische bouwsteen voor een leefbare en vitale omgeving. Er zijn diverse thema's die sectoroverstijgend voor de meeste bedrijven relevant zijn. De belangrijkste uitdagingen waar individuele mkb-ondernemers op dit moment mee te maken hebben zijn de arbeidsmarkt en het krijgen van voldoende vakbekwaam personeel, de verduurzaming van het productieproces en de energietransitie, innovatie en in het verlengde hiervan de digitalisering.

De gemeente Het Hogeland kent een actief Ondernemersplatform, waar alle ondernemersverenigingen bij zijn aangesloten. Het is belangrijk dat een stimuleringsprogramma voor het mkb draagvlak heeft bij de ondernemersverenigingen van Het Hogeland. Ook is er door de gemeente een Ondernemersfonds ingericht waar de ondernemersverenigingen vanuit een collectieve aanpak voorstellen ter financiering kunnen voorleggen om de economie in de gemeente (of een deelgebied hiervan) te stimuleren. Dit fonds kent wel een maximumbedrag per aangesloten vereniging en is voor grotere investeringen geen goed alternatief. Een bijdrage uit Nij Begun kan voor dit soort projecten meerwaarde bieden.

5.2 Programma-aanpak van de transities in het mkb

De grote transities op het gebied van digitalisering, verduurzaming, circulaire economie en arbeidsmarkt vragen het mkb mee te veranderen. Er ligt een doelstelling van het rijk dat Nederland in 2050 volledig energieneutraal en duurzaam moet zijn en ook het mkb moet hierin mee.

In oktober 2023 is door het ministerie van EZK samen met o.a. de VNG de "Actieagenda mkb-dienstverlening 2024-2026" uitgebracht. Doelstelling hiervan is zowel landelijke als regionale mkb-dienstverleners vanuit een gezamenlijke opgave hun diensten optimaal op elkaar afstemmen en dat de regio vanuit een ecosysteem aanpak hierin veel meer ondernemers weet te bereiken.

Het opzetten van doelgerichte ondernemersprogramma's vanuit een ecosysteem aanpak geeft een veel grotere kans op succes om de lokale ondernemers in de breedte hiervoor te activeren. De ecosysteembenadering gaat uit van ondernemers, die in een bestaand of nieuw op te zetten netwerk zich gaan organiseren. In dat netwerk worden alle relevante partijen gevraagd om hierin te participeren. Naast de ondernemersverenigingen gaat het om de aanbieders van ondernemersdienstverlening, zoals de KvK, de bedrijfscontactfunctionarissen en duurzaamheidsadviseurs van de gemeente en de mkb-dienstverleners van de Economic Board Groningen.

Voor de lokale inbedding is het belangrijk dat er samen met het Ondernemersplatform en de ondernemersverenigingen een meerjarig activatie en begeleidingsprogramma ingericht wordt. Daarin kunnen zowel expert-meetings en kennissessies aangeboden worden als individuele trajecten per bedrijf met 0-metingen en onderzoek en advies over de gewenste transitie-aanpak. Door de samenwerking samen met de verenigingen op te pakken is de kloof naar lokale ondernemers veel makkelijker te overbruggen.

5.3 Bedrijventerreinen uitbreiden, herstructureren en revitaliseren

Begin 2022 is door de raad van de gemeente Het Hogeland de Bedrijventerreinenvisie 2021-2035 vastgesteld. Op basis van een vraag- en aanbod onderzoek is voor de reguliere gemeentelijke bedrijventerreinen in kaart gebracht hoe de toekomstige vraag naar bedrijventerreinen zich verhoudt tot het aanbod. De conclusie is dat de voorraad bedrijventerrein zeer beperkt is. Dat geldt met name voor de dorpen Winsum, Bedum en Uithuizen en de haven van Lauwersoog. Ook in de kleinere dorpen is wel behoefte aan meer ruimte voor de plaatsgebonden mkb-bedrijven. Uit de inventarisatie wordt duidelijk dat uitbreidingsmogelijkheden maar beperkt mogelijk zijn. In Winsum is inmiddels het Aanleg I en II in ontwikkeling. In Bedum is de planvoorbereiding voor een uitbreiding gestart. In Uithuizen is bij Edama een uitbreiding met een aantal ha voorzien. Vlakbij de Eemshaven is geconstateerd dat n.a.v. de investeringen in de Oostpolder dat er ruimtevraag bij industriële dienstverleners is ontstaan.

Voor de verbetering van het ondernemersklimaat is het belangrijk dat er voldoende ruimte voor de mkb-ondernemers beschikbaar is. Het benutten en optimaliseren van de huidige bedrijventerreinen is daarom belangrijk en zeker gewenst. Voor de Bedrijventerreinenvisie is een inventarisatie gemaakt van de staat van de voorzieningen op alle terreinen en daar liggen nog een behoorlijk aantal verbeterpunten om hiermee aan de slag te gaan. Voor een aantal terreinen in onder andere Bedum en Uithuizen blijkt er een dringende behoefte te bestaan aan herstructurering of revitalisering. Ook het verduurzamen van bedrijventerreinen is hierbij een belangrijk aandachtspunt. Door het ontwikkelen van plannen voor revitalisering en/of herstructurering met behulp van Nij Begun zou een verbetering van het vestigingsklimaat en de uitstraling op deze terreinen bereikt kunnen worden.

5.4 Circulair bouwen

Duurzaam ondernemerschap is één van de vier pijlers van het collegeprogramma. Circulair bouwen is voor de gemeente Het Hogeland de komende jaren een belangrijk nieuw speerpunt. Grondstoffen worden schaars en hergebruik van materialen wordt daarom steeds belangrijker. Ook de productie en inzet van bouwmaterialen op basis van duurzaam geteelde biomassa heeft de toekomst.

5.5 Energiestrategie en ontwikkeling energiehubs

De energietransitie raakt aan heel veel onderwerpen, of het nu gaat om industriebeleid, toekomstbestendige bedrijvigheid van het mkb, het verduurzamen van onze woningen en gebouwen, het tegengaan van energie-armoede of het behouden en versterken van de ruimtelijke kwaliteit van onze fysieke omgeving, overal speelt de verduurzaming van ons energiesysteem een rol. De gemeente beschikt inmiddels over een Hogelandster Energie Strategie (HES) waarmee de komende jaren met alle partners betrokken bij de energietransitie gewerkt wordt aan energiebesparing en hernieuwbare duurzame energie.

Om de mogelijkheden voor verduurzaming van bedrijven goed in te schatten en te verwezenlijken, wordt een Bedrijvenenergiestrategie (BES) opgesteld. Hiermee verkennen we opties voor het omschakelen naar duurzame energie voor bedrijven in Het Hogeland kunnen verkennen. Dit kan op verschillende terreinen zoals zonnepanelen op bedrijfsdaken, warmtenetten, warmte- en koudeopslag (WKO), laadinfrastructuur voor elektrisch vervoer, batterijen, warmtepompen, groen gas en waterstof.

Energiehubs bij bedrijventerreinen kunnen een oplossing bieden voor de bestaande en nog te verwachten netcongestie. Energie-uitwisseling en afstemming van elektriciteitsafname gekoppeld aan

duurzame opwekkingscapaciteit en batterijtechnologie kan de bedrijven in staat stellen toch uit te breiden en de omslag van gas naar elektriciteit als belangrijkste energiedrager te maken.

5.6 Regiomarketing: DNA van de centrumdorpen

Op initiatief van het Ondernemersplatform en de gemeente Het Hogeland zijn er in de grotere kernen samen met de ondernemersverenigingen DNA-sessies georganiseerd. De bedoeling hiervan is om ieder dorp met een redelijke kern aan detailhandel en andere mkb-bedrijven een duidelijker profiel te geven aan bezoekers en de sterke punten van iedere dorp goed zichtbaar te maken. Vanuit de DNA sessies is de conclusie dat de regiomarketing van het eigen dorp het beste kan aansluiten bij de totale regiomarketing van de provincie Groningen. Daar ligt een uitgebreid marketingconcept wat ook al door vertaald is naar alle regio's in Groningen. De volgende stap is om dit nu door te vertalen naar de individuele dorpen. Dit marketingconcept integraal over de dorpen uitrollen betekent zowel investeren in digitale platforms als in fysieke uitingen als promotie- en aanwijsbebording, routekaarten naar relevante bezienswaardigheden, tassen met infomateriaal, bedrijfspromoties in diverse vormen, e.d. Het laten zien van gastvrijheid aan de bezoekers en uitstraling van de hoge kwaliteit van de bedrijven te laten zien is het kernthema.

Als voorbeeld noemen we hier de Ondernemersvereniging Winsum. De vereniging is erg blij met de verkiezing door de ANWB van Winsum als het Mooiste Dorp van Nederland. Maar deze erkenning heeft maar een beperkte geldigheidsduur en de Ondernemersvereniging wil graag dat deze erkenning ook op de lange termijn effect blijft hebben. Individuele ondernemers proberen hier op in te haken, maar dat werkt maar in beperkte mate. Om de kwaliteit van het ondernemerschap in Winsum te versterken en de aantrekkingskracht van het centrum voor bezoekers te vergroten wil het bestuur een integraal programma opzetten, waarin deze doelstellingen in een langjarige aanpak gezekerd gaan worden. De eerste drie jaren wordt gezien als een investeringsprogramma wat na deze drie jaren door de deelnemende ondernemers zelf gecontinueerd kan gaan worden.

De ondernemers in Winsum zijn op basis van eigen onderzoek gezamenlijk goed voor € 120 miljoen aan omzet. Vanuit een groeidoelstelling voor de komende 10 jaar streeft de Ondernemersvereniging naar verdubbeling van deze omzet. Om deze doelstelling te monitoren wil de ondernemersvereniging met data-gestuurde informatie gaan werken.

6. De landbouwtransitie in Noord-Groningen

6.1 Inleiding

De landbouw is voor de Hogelandster economie van grote betekenis. Het behoort tot de vier belangrijkste economische sectoren in de gemeente. De opbrengsten per ha behoren tot de hoogste ter wereld. De meest geteelde producten zijn (poot) aardappelen, bieten, granen en uien.

Samen met de gemeenten Westerkwartier, Groningen en Eemsdelta is recent een position paper 'Transitie landelijk gebied: Waddenkust en Wierden' opgesteld. Hierin is verwoord hoe we ons willen verbinden aan de opgave transitie Landelijk Gebied. Dit doen we aan de hand van 5 doelen.

Doel 1. Gezonde en duurzame voedselproductie met ondernemersperspectief.
Voor ons staat voorop dat we zorgen voor een gezonde en duurzame voedselproductie in het landelijk gebied samen met onze agrariërs.

Doel 2. Eigen identiteit.
Ons wierdenlandschap en de Waddenkust zijn belangrijke dragers van de Groninger identiteit. De wadden zijn zelfs UNESCO Werelderfgoed. Daarom staat ons landschap ook voorop in alles wat we doen.

Doel 3. Droge voeten en voldoende water.
Klimaatverandering vraagt van ons dat we moeten omgaan met de zeespiegelstijging en met perioden van veel neerslag of juist lange tijden van droogte. Water vasthouden en bergen is een belangrijke opgave en minder afhankelijkheid van het water uit het IJsselmeer.

Doel 4. Sterke natuurlijke ecosystemen.
De hoeveelheid soorten planten en dieren is sterk afgenomen. Juist een rijke flora en fauna is van belang voor een gezonde woon- en leefomgeving.

Doel 5. Landelijk gebied leefbaar en beter toegankelijk voor iedereen.
Ons landelijk gebied wordt steeds belangrijker als plek voor recreatie en ontspanning. De toenemende recreatieve druk staat vaak op gespannen voet met het agrarische landgebruik. Wij willen dat de recreatieve kansen die het landelijk gebied ons biedt, worden benut waar dat kan.
Naast bovenstaande doelen uit onze gezamenlijke position paper werken we in de provincie Groningen wordt aan de toekomst van de landbouw gewerkt via het Fascinating programma. Vanuit de vier benoemde opgaven:

1. Gezonde en gebalanceerde voeding;
2. Duurzame productie van gewassen met een hoge voedingswaarde;
3. Energie-efficiëntie en duurzame verwerking;
4. Benutting van reststromen;

6.2 Circulaire economie: het koppelbedrijf

Het advies van het CRA is om akkerbouwers en melkveehouders in een bepaalde regio aan elkaar te verbinden in een soort van koppelbedrijf. In het theoretische model zou dat één bedrijf kunnen zijn, maar dat is niet erg praktisch gedacht. Het gaat in eerste instantie om zelfstandige bedrijven die zich verenigen om met name mest en voer uit te wisselen die in een soort circulaire bedrijfsvoering worden uitgewisseld. De verhouding zou 1 op 3 moeten zijn, d.w.z. 1 melkveebedrijf op drie akkerbouwers, maar dat hangt uiteraard ook van de grootte van de bedrijven af. Hierdoor kan de stikstof en

mestkringloop geheel sluitend worden gemaakt. Het CRA geeft ook een hele lijst van adviezen over aanpassing van het bouwplan en verbetering van landschaps- en natuurwaarden.

Het koppelen van boerenbedrijven (akkerbouw en veeteelt) kan heel goed werken, zeker om de derogatie-dreiging voor onze bedrijven het hoofd te kunnen bieden. Zowel de veebedrijven als de akkerbouwers zouden hier een kostenvoordeel kunnen halen (lagere mestafvoerkosten en minder kunstmest nodig).

6.3 Circulaire economie: mest als grondstof voor “renure”

Renure is een nieuwe ontwikkeling die heel interessant is om dierlijke meststof niet als een probleem, maar als een waardevolle grondstof te beschouwen. Renure is een afkorting van REcovered Nitrogen from manURE. Via renure komt stikstof in vloeibare of korrelvorm beschikbaar die tijdens het groeiseizoen met behulp van digitale technieken exact gedoseerd over het land kan worden verdeeld vergelijkbaar met de huidige kunstmest.

De Nij Begun middelen kunnen een waardevolle stimulans zijn om deze investering van de grond te krijgen.

6.4 Digitalisering en robotisering

Digitale landbouw kan worden gedefinieerd als het gebruik van technologie door boeren om financiële gegevens en gegevens op veldniveau te integreren voor een volledig beheer van landbouwactiviteiten. Geodata, sensoren, kunstmatige intelligentie en beeldherkenning, autonome machines, cloudplatforms en dronebeelden zijn niet meer weg te denken uit de landbouw. Door het gebruik van robotmachines bij het poten en zaaien, selectieve mesttoediening, selectie van zieke planten, het gebruik van digitale camera’s op drones, sensoren in machines en transponders bij het vee wordt optimale bedrijfsvoering mogelijk.

Bij investeringen in robotisering en digitalisering gaat het om aanzienlijke bedragen. Om investeringen in digitalisering en robotisering te versnellen is het een goede mogelijkheid om te kijken of subsidies en/of leningen met gunstige voorwaarden hier een versnelling kunnen geven.

6.5 Natuurinclusieve landbouw

Sinds 1999 is in onze regio de Agrarische Natuurvereniging Wierde & Dijk actief. De reden daarvoor was de kwalitatieve achteruitgang van natuur en landschap in de provincie Groningen. Het doel van Wierde & Dijk is om de economische rendabele landbouw te vervlechten met de natuur, landschap en cultuur van Noord-Groningen. (Bron: www.wierde-en-dijk.nl)

Het zou mooi zijn dat Nij Begun hier ook oog voor heeft vanuit het totale concept van de landbouwtransitie en een versnelling hieraan kan geven.

7. Economische kansen in de gebiedsopgave Van Wad tot Stad/ Waddenkust

In deze en de volgende paragraaf beschrijven we de economische kansen zoals we die zien in de gebiedsopgave Van Wad tot Stad/ Waddenkust. We spreken over het gebied, dat zich uitstrekt van het Lauwersmeer en de Waddenkust tot aan de rand van stad Groningen.

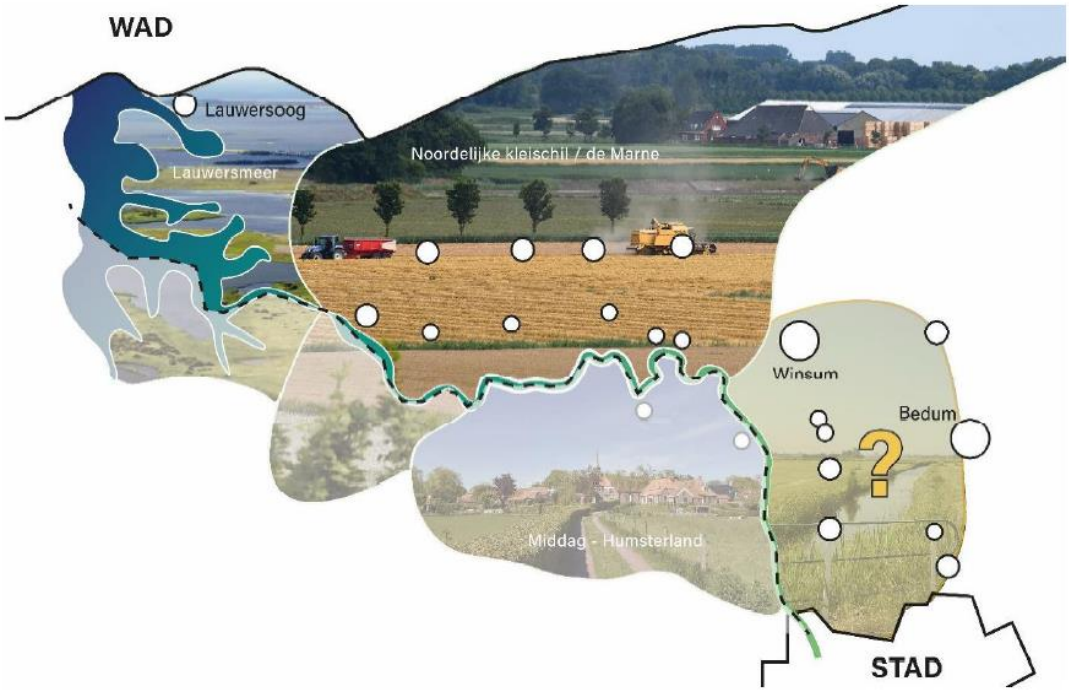

Overzicht gebieden

Het doel van de gebiedsopgave is het positief versterken van de aantrekkingskracht van het gebied als eeuwenoud cultuurlandschap met unieke natuurwaarden. De transitie voor het landelijk gebied kan daarvoor de aanjager zijn. Onderliggende doelen die daar toe kunnen bijdragen:

- Beter beleefbaar en toegankelijk maken van het gebied;
- Ruimte geven aan water en natuur en vergroten van de klimaatbestendigheid van het gebied;
- Verbeteren van de biodiversiteit;
- Ruimte voor nieuwe functies voor agrarische bedrijven;
- Meer benutten van het aanwezige erfgoed als trekpleister;
- Uitbreiden van het toeristisch-recreatieve aanbod passend bij het gebied.

Hoewel het Reitdiep zelf de verbindende ader is, is het gebied niet eenduidig. Het noordelijk deel beslaat het Natura 2000-gebied Lauwersmeer, Lauwersoog en omgeving en de haven met het Wad. Hier is de blik naar de Waddenzee. De brede welvaart is in dit gebied lager dan in het zuidelijk deel van het Reitdiepgebied. De transitie in de visserij is een belangrijke uitdaging en zal effect hebben op de sociale samenhang in de dorpen. De noordelijke kleischil omvat onze zeekleipolders. Een akkerbouwgebied van formaat en van belang op wereldschaal. Hier ligt de nadruk op het bieden van toekomstperspectief aan de agrariërs in combinatie met verduurzaming van de bedrijfsvoering.

De gebiedsopgave Van Stad tot Wad - Waddenkust kent een breed spectrum aan doelstellingen. Wij concentreren ons hier alleen die onderdelen die relevant zijn voor de economische agenda van Nij Begun, te weten de energietransitie, de landbouw, de circulaire economie en de vrijetijdseconomie.

We behandelen de economische kansen Nij Begun in de volgende paragrafen achtereenvolgens vanuit de duurzame haven Lauwersoog, de vrijetijdseconomie, de landbouw en het mkb.

7.1 Duurzame Haven Lauwersoog

In Lauwersoog wordt door een brede coalitie van overheden en ondernemers gewerkt aan het concept Duurzame Haven Lauwersoog. De ambitie is dat Haven Lauwersoog als relatief kleine haven in staat kan zijn om in 2035 volledig duurzaam en CO^2-neutraal te opereren. Dat kan een voorbeeld zijn voor andere grote havens en het past ook uitstekend in het nieuwe profiel van de haven waarin het WereldErfgoed Centrum (WEC) een extra duurzaam uithangbord gaat worden. De toekomst van Haven Lauwersoog is qua ruimte als volgt goed in te delen: Het noordelijke en oostelijke havendeel is voor de kleine kustvisserij (vis, schelpdieren, zeewier). Het zuidelijke deel voor grootschalige garnalenverwerking, bijbehorende logistiek en maritieme dienstverlening. Het centrale deel van de haven is voor de visafslag, visverwerking en horeca. Het westelijke deel met het WEC als “werkplaats” met aandacht voor samenhang tussen natuurbeheer, waddenbeleving en visserij.

In het al eerder genoemde inspiratiedocument Natuurlijk Lauwersoog wordt een toekomstschets gegeven van een heringerichte duurzame haven. Het inspiratiedocument geeft een overzicht van een groot aantal relevante projecten voor de korte en langere termijn. In het onderstaande zijn nu eerst alleen de projecten opgenomen waarvoor concrete plannen in de maak zijn en waar diverse initiatiefnemers mee aan de slag zijn.

Het omschakelen naar een volledig duurzame haven vraagt om initiatieven binnen alle geledingen die in de haven actief zijn en om aandacht voor innovatie, aanbod van voldoende groene energie en aanpassing van de infrastructuur. De investeringsmiddelen vanuit Nij Begun kunnen hier een belangrijke bijdrage aan leveren.

7.1.1 De visserij

a. **Investeringen aan de landzijdige kant**
In februari 2024 is onder regie van het ministerie van LNV het Visserij Ontwikkel Plan (VOP) gepubliceerd. Lauwersoog is volgens het VOP een haven in de periferie van Nederland, maar is essentieel voor de visserij op de waddenkust en Noordzeekust. De meeste Noord-Nederlandse vissers vissen “voor de deur”, in de Waddenzee of iets ten Noorden van de Waddeneilanden. Het VOP behelst de ontwikkeling van een toekomstbestendig viscluster, die duurzaam en meer divers is qua aanvoer. In Lauwersoog gaat het om koel- en vriescapaciteit voor vis en garnalen en om het realiseren van bassins voor het levend bewaren van schelpdieren.

b. **Inrichten van een marktplaats**
In het VOP wordt een marktverkenning voorgesteld om in het centrum van de haven een marktplaats in te richten; een fysieke en symbolische locatie voor handel in (vis)producten, uitwisselen van kennis en netwerkcontacten. Door het realiseren van een marktplaats wordt de keten in Lauwersoog verkort, nieuwe verdienmodellen voor de vissers gerealiseerd en worden bezoekers aan de haven nog beter bediend. Voor de realisatie van deze fysieke marktplaats is het budget van het VOP niet toereikend en worden aanvullend middelen gezocht.

c. **De vissersboten**
Vanuit de milieudoelstellingen voor de Waddenzee is het noodzakelijk dat de vissersschepen hun uitstoot van hun dieselmotoren fors gaan terugdringen. Het project Green Shipping Waddenzee wil de uitstoot van stikstofdioxyde met 90 % terug dringen naar de vereiste norm voor een Natura 2000 gebied. De beste oplossing hiervoor is het vervangen van de dieselmotoren door waterstof aangedreven motoren. De inbouw hiervan kan in Lauwersoog plaatsvinden. Per schip vraagt het

om een investering van € 1 miljoen. Een pilot van de eerste vijf schepen kan hiervoor een goede eerste aanzet zijn.

d. **De steigers**
De thuisvloot van Lauwersoog omvat 70 schepen, die gebruik maken van de aanlegsteigers. Maar die worden maar een klein deel van de week gebruikt. Zondag of maandag varen de meeste boten uit en keren weer terug op donderdag of vrijdag. Er is ook vraag naar ligplaatsen voor andere doeleinden, bijvoorbeeld voor tenderschepen voor de offshore windparken en de recreatieve bruine vloot. De uitdaging is om een deel van de steigers voor de visserij zonder negatieve gevolgen hiervoor vrij te spelen.

e. **Het ontwikkelen van een oester- en zeewiercentrum**
Er loopt een initiatief van de ondernemers van 't Ailand om een oester- en zeewiercentrum in Lauwersoog op te zetten. De initiatiefnemers mikken op 2027 om dit gerealiseerd te hebben.

f. **De inrichting van een leerwerkplaats**
Ook in de toekomst heeft de visserij vakbekwaam personeel nodig. In samenwerking met het ROC Nova College in Harlingen wil de visserijsector hiervoor een leerwerkplaats in Lauwersoog gaan inrichten.

7.1.2 Het MKB-bedrijfsleven

a. Slibhub Lauwersoog
In 2022 en 2023 is door de initiatiefnemers een pilot Slibhub Lauwersoog uitgevoerd. Het gaat om de toepasbaarheid van havenslib als grondstof voor dijkenklei, grondverbeteraar in de landbouw en/of als duurzame grondstof in de bouw, straatbekleding en dijkbekleding. De pilot is heel positief verlopen. De Haven Lauwersoog en het nieuwe bedrijf Klaei bv werken hierin de komende jaren intensief samen om dit concept verder te ontwikkelen. De slibhub kan voor de Haven Lauwersoog een besparing van € 150.000 op jaarbasis opleveren van de baggerkosten. Ook de haven van Harlingen is hiervoor in beeld, daar gaat het om een besparing van € 1,2 miljoen.

b. Overdekt droogdok
Het bedrijf NG Shipyards bouwt werkschepen voor diverse toepassingen en heeft een eigen reparatieservice en droogdok met een shiplift, één van de grootste van Nederland. Maar de schepen worden ook steeds groter en het bedrijf loopt aan tegen de maximale hoogte van 16,5 meter, die als werkhoogte voor de haven geldt. Vanuit toekomstzekerheid wil het bedrijf daarom een verdiept overdekt droogdok ontwikkelen.

c. Onderhoud en bevoorrading offshore windparken
Lauwersoog is voor veel windparken boven de Waddeneilanden de dichtstbijzijnde haven voor onderhoud, personenvervoer en bevoorrading. Het is belangrijk dat de bedrijven die actief zijn in deze activiteiten voldoende ruimte in de haven krijgen voor hun tenderschepen om deze activiteiten bij groei van het aantal windparken verder te kunnen uitbouwen. (zie 1d, de steigers).

d. Gebiedseigen productie van groene waterstof
Een belangrijke stap op weg naar een duurzame groene haven is de productie van groene waterstof met eigen opgewekte energie uit zonnepanelen. Voor windenergie is de haven van Lauwersoog niet geschikt door de beperking van 16,5 meter bouwhoogte, maar ruimte voor zonnepanelen is er wel. Hiermee kan er voldoende elektriciteit beschikbaar komen voor een te bouwen electrolyser, waarmee waterstof kan worden geproduceerd. Tankpunten op de havenkade leveren deze brandstof: "slow fill" voor de scheepvaart en "fast fill" voor auto's, openbaar vervoer, mobiele kranen en tractoren.

7.1.3 Vrijetijdseconomie haven Lauwersoog

a. Dark Sky Lauwersoog

Onnodige lichtuitstoot wordt steeds vaker gezien als onwenselijk en is aantoonbaar schadelijk voor vogels, vleermuizen en andere dieren, die 's nachts actief zijn. Voor Lauwersoog is in april 2023 een Masterplan Donkerte Lauwersoog opgesteld, waarin deze lichtuitstoot zoveel mogelijk wordt teruggedrongen. Het gaat om 5 typen van lichtbronnen met verschillende 'eigenaren'. Het gaat om openbare verlichting, terreinverlichting, steigerverlichting, gebouwverlichting en nautische (scheeps)verlichting. Toeristische ondernemers in Lauwersoog geven aan dat er steeds vaker binnen- en vooral buitenlandse toeristen komen, die speciaal vragen naar Dark Sky beleving.

b. Herinrichting van het recreatieve hart rond het WEC

Het hart van de haven van Lauwersoog oogt op dit moment meer als een doorreisplek voor de bezoekers van Schiermonnikoog, dan als een prettige recreatieve verblijfsruimte. Laos Landschap heeft voor de herontwikkeling van deze ruimte een concept ontworpen. The Great Plastic Bake Off maakt hiervoor een speciale waddentegel van gerecycled plastic. De ontsluiting van de andere kant van de haven kan worden bereikt door het laten varen van een geautomatiseerd onbemand pontje. In het havenbekken is door Adema Architecten een getijdeninstallatie Oogetijde ontworpen, waarmee bezoekers door een wandeling over een loop/zit brug het hoogteverschil tussen eb en vloed kunnen ervaren.

c. Parkeerruimte bezoekers Werelderfgoed Centrum

Het WEC zal op jaarbasis naar verwachting 130.000 bezoekers trekken. Deze bezoekers zullen, zolang het openbaar vervoer niet optimaal functioneert, voor een groot deel met de auto naar Lauwersoog komen. Samen met de bootreizigers naar Schiermonnikoog leidt dit tot een grote parkeerdruk in Lauwersoog, waarvoor de huidige voorzieningen niet toereikend zijn. Er is daarom een plan ontwikkeld om een nieuw parkeerterrein voor 250-300 auto's te ontwikkelen aan de overkant van de N361.

d. Herontwerp passantenhaven voor de bruine vloot

De verwachting is dat de bruine vloot op de Waddenzee Lauwersoog als vaste plek in hun routeplanning gaan opnemen, omdat ze met hun gasten een bezoek aan het WEC willen brengen. Daarvoor is een herontwerp van de passantenhaven nodig en moet gekeken worden welke aanvullende walvoorzieningen voor deze doelgroep wenselijk zijn.

7.1.5 Ecocampus en circulaire economie

a. Ecocampus Werelderfgoed Centrum Waddenzee

Samen met mede-initiatiefnemer de provincie Groningen en de gemeente wil het WEC een Ecocampus gaan inrichten, dit in samenwerking met ondernemers, natuurorganisaties en onderwijs- en kennisinstellingen. Doel is om te werken aan de economische, sociale en ecologische uitdagingen die spelen in het Waddengebied en te streven naar een goede balans tussen economie en ecologie. Er ligt bij de zeehondencrèche in Pieterburen al een jarenlange traditie dat gemiddeld 40 studenten en leerlingen hier jaarlijks een stage of onderzoeksprogramma volgen. De Ecocampus staat opgenomen in het Masterplan Campussen van de Toekomstagenda Groningen, maar heeft vooralsnog geen prioritaire status gekregen.

b. Innovaties circulaire economie

Actuele innovatie-onderzoeken die een plek kunnen krijgen binnen de Ecocampus zijn bijvoorbeeld de gebruiksmogelijkheden van chitine uit de garnalenschalen, de toepassingsmogelijkheden van baggerslib (zie 2a) en de verwerking van plastic afval uit de Waddenzee en het Lauwersmeergebied.

7.2 Vrijetijdseconomie Lauwersmeer- Waddenkust -Reitdiep

7.2.1 Inleiding

De gemeente Het Hogeland heeft ambities als het gaat om de vrijetijdseconomie (VTE). In 2021 is de visie en uitvoeringsplan recreatie en toerisme Het Hogeland door de raad vastgesteld. Onze ambitie is samengevat, passend bij het gebied, meer bezoekers trekken, meer bestedingen genereren en het vergroten we de werkgelegenheid in de sector met als doel de sociaal-maatschappelijke impact (brede welvaart). We richten op op de doelgroepen: de natuur en cultuurliefhebber, de actieve pionier en de creatieve en vrije denkers. Er zijn vier strategielijnen , die richting geven aan het versterken van de sector en het voorzieningenniveau van Het Hogeland:

1. Vitale en verrassende dorpen
2. Erfgoed en landschap tot leven brengen
3. Water, Lauwersmeer en Waddenzee Werelderfgoed ervaren
4. Verzilveren onderlinge samenwerking en spreiding

In het lokale NPG programma sluit programmalijn 6 Pronkjewailen op 't Hoogeland hier bij aan. (Vrij vertaald: Beleef het mooie Groninger landschap.)

De provincie Groningen heeft eind 2020 een Strategische Visie Vrijetijdseconomie 2021-2030 gepubliceerd. Hierin staan drie ambities centraal:

1. Sterkere koppeling van het toeristisch-recreatie aanbod aan het Gronings DNA
2. Versterken ondernemerschap en vergroten sector
3. Groei werkgelegenheid

Zowel de visie van de gemeente als van de provincie kennen een uitgebreid uitvoeringsprogramma. Omdat we vooral naar de mogelijkheden van Nij Begun kijken willen we ons concentreren op de belangrijkste onderdelen uit deze programma's, die een substantiële investeringsondersteuning vanuit Nij Begun verdienen en een structureel positief effect op de langere termijn kunnen effectueren. De onderdelen die al genoemd staan bij het Eemshaven+ programma en de haven van Lauwersoog maken hier uiteraard ook deel van uit.

7.2.2 Vitale en verrassende dorpen

Een gastvrij onthaal in de dorpen is van groot belang om bezoekers een warm welkom te bezorgen. Het gaat om plekken waar het prettig verblijven is en voorzieningen die uitnodigen om te ontspannen, te ontdekken en bewoners te ontmoeten. Vooral in de centrumdorpen waar de voorzieningen zijn geclusterd liggen kansen.

Investeren in de kwaliteit van de openbare ruimte geeft zowel voor de eigen bewoners als voor de bezoekers een belangrijke meerwaarde. De regiocentra Uithuizen en Bedum krijgen vanuit het Masterplan Regiocentra een bijdrage van bijna € 2 miljoen per kern (exclusief cofinanciering door de gemeente) om de beide centra te verbeteren. Maar ook in andere dorpen is er behoefte aan verbetering van de kwaliteit van de openbare ruimte.

In het uitvoeringsplannen van gemeente en provincie worden verder de volgende investeringen genoemd:

- Stimuleren van elektrische (snel) oplaadpunten auto's en fietsen bij toeristische plaatsen
- Optimalisering parkeervoorzieningen in de dorpen, inclusief campertoeristen
- Inzetten op 'schoon, heel en veilig ' in de dorpscentra.
- Informatie en routes als onderdeel van het toeristische ecosysteem (horeca, kunst & cultuur, natuur en landschap en erfgoed)
- Routes in en rond de (wierde)dorpen
- Kunst & design op strategische plekken

7.2.3 Erfgoed en landschap tot leven brengen

Onze gemeente staat bekend om zijn prachtige historische erfgoed van middeleeuwse kerken, borgen en oude boerderijen. Een deel van dit erfgoed staat onder druk omdat er geen economische of woonfunctie aan gekoppeld is. Het herbestemmen van erfgoed is daarom een belangrijk onderwerp. Omdat er in Groningen een groot tekort aan verblijfsaccommodatie is kan een deel van dit erfgoed hierin een uitstekende functie vervullen. De kosten van het opknappen en herbestemmen van een monument zijn als businesscase onhaalbaar voor een particuliere investeerder. De onrendabele top van een herbestemmingsinvestering in erfgoed is hoog. Daarom is het instellen van een fonds voor het herbestemmen van erfgoed als toeristische verblijfsaccommodatie zeer aan te bevelen.

Ons landschap en ons erfgoed vertelt iets over wie we zijn, waar we vandaan komen. We vertellen de verhalen achter de bakstenen, de wierden in ons landschap en de weidsheid ervan. Zo laten we bezoekers en inwoners het erfgoed en het landschap nog meer beleven. Tegelijkertijd draagt het bij aan ons gevoel van thuis, van trots. We hebben in de gemeente al de nodige (wandel)routes. We moeten vooral zorgen voor goede faciliteiten langs de routes en duidelijke bewegwijzering.

7.2.4 Water, Lauwersmeer en Werelderfgoed Waddenzee ervaren

Het water heeft het landschap In Noord-Groningen gevormd en dat doet het nog steeds. Door de Waddenzee zijn we verbonden en verwant aan de Waddeneilanden, Noord-Holland, Fryslân, Duitsland en Denemarken. Het Lauwersmeer bracht ons veiligheid, nieuwe natuur en recreatie.

a. **De vaarrecreatie op de maren en kanalen**
   De provincie en de Groninger gemeenten gaan de komende jaren intensief samenwerken om de waterrecreatie in Groningen te verbeteren. Het gaat onder andere om een betere afstemming van brugbedieningstijden tijdens het vaarseizoen, informatievoorziening, voldoende aanlegplekken voor boten, ontwikkelplannen voor waterrecreatie, meer aandacht (marketing) voor recreatie en voorzieningen langs de vaarroute en monitoring.

   Maar de ambities reiken verder dan het budget uit het NPG programma en daarvoor is een extra bijdrage hiervoor uit Nij Begun zeer welkom.

b. **Lauwersmeer**
   In de Opgavenkaart Toekomstagenda Lauwersmeer (jan. 2024) is duurzaam toerisme het basisuitgangspunt voor de verdere ontwikkeling van het toerisme in de hele regio. De vrijetijdssector moet hierbij uitgaan van een goed evenwicht tussen mens, natuur en economie. Dit in lijn met het landelijke beleidsprogramma voor Nationale Parken. Wat wordt hier precies mee bedoeld? Duurzaam toerisme is goed voor mensen (plezier, natuurbeleving) en de natuur (weinig afvalstoffen, hergebruik materialen, aandacht voor biodiversiteit. Vanuit economisch gezichtspunt verwachten we duurzame werkgelegenheid en het in stand houden van belangrijke voorzieningen.

Voor het Lauwersmeer zijn de volgende ambities qua investeringen geformuleerd:

- Het Lauwersmeer blijft aantrekkelijk watersportgebied door het op orde houden van de huidige voorzieningen en het versterken van de mogelijkheden en voorzieningen in de schil rondom het Nationaal Park o.a. langs De Lauwers, het Reitdiep en het Hunsingokanaal. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om verbetering van vaarroutes, aanlegsteigers, vissteigers en verbetering van sluizen.
- Verbetering van toeristisch aanbod in schil rondom Lauwersmeer. Bijvoorbeeld routes/paden, verblijfsaccommodaties en camperplekken passend bij de identiteit van het gebied en goed ingepast in het landschap .
- Verduurzaming van toeristisch aanbod door uitvoering van actieprogramma duurzaam toerisme
- Doorontwikkeling (inclusief verduurzamen) en versterking van Lauwersnest als vertrekpunt van natuurbeleving en als 'satelliet' van het Werelderfgoedcentrum in Lauwersoog.
- Verduurzamen mobiliteit met vraagstukken en kansen zoals oplaadpunten, duurzaam (openbaar)vervoer, duurzame verhuurvoertuigen (op land en water)
- Versterken ruimtelijke kwaliteit van aantal plekken in Lauwerssmeergebied en verbeteren van landschapselementen rond het Nationaal Park Lauwersmeer en het beleefbaar maken via routes
- Duisternis behouden en verbeteren en versterken beleving van de waarde van donkerte.
- Marketing van Lauwersmeergebied op basis van kernkwaliteiten en gericht op duurzaam toerisme

Waddenkust Werelderfgoed Waddenzee
De Waddenkust biedt het hele jaar aan bezoekers een unieke beleving van weidsheid en rust. Sinds de aanleg van de fietsroute over en langs de Ommelanderzeedijk van Lauwersoog naar Delfzijl is de toegankelijkheid van de Waddenkust enorm verbeterd. Er zijn een aantal unieke plaatsen langs de kust die speciaal aandacht verdienen. In de eerste plaats de haven van Lauwersoog waar we in paragraaf 6.1 uitgebreid aandacht aangeven. In Pieterburen is er door het Groninger Landschap een bezoekerscentrum ingericht. De volgende unieke plek langs de Waddenkust is de haven van Noordpolderzijl. De toegankelijkheid voor boten vanuit de Waddenzee staat al jaren onder grote druk door het voortdurend dichtslibben van de haven. Hiervoor is nog steeds geen afdoende oplossing gevonden.

Het volgende markante punt is de Noordkaap boven Uithuizermeeden. Dit is het noordelijkste puntje van het vasteland van Nederland. Hier trekken – ondanks de slechte bereikbaarheid – veel mensen naar toe. Het uitzicht is op deze plek ook uniek richting het Duitse eiland Borkum en Rottumerplaat en Rottumeroog. Ook de Eemshaven en de overkant van de Eems aan Duitse kant zijn vanaf de Noordkaap goed zichtbaar. Deze plek verdient het om meer voorzieningen te krijgen, zodat het een soortgelijke kwaliteit en aantrekkingskracht kan krijgen als het drielandenpunt in Vaals. Een "landmark" en tevens uitkijkplaats zou een prachtige invulling zijn. Ook de toegangsweg en het parkeren verdient hier sterke verbetering.

Wanneer we de route afmaken langs de kust komen we in de Eemshaven waar vlakbij restaurant Diekgat ook een kleine uitkijktoren is gerealiseerd, die vooral zicht biedt op alle bedrijvigheid in de Eemshaven. Ook hier kan de directe omgeving bezoekersvriendelijker worden gemaakt in de vorm van passantenvoorzieningen.

Nij Begun kan in de combinatie met het op te richten kustfonds Wadden, met onderdelen als het versterken van het Lauwersmeergebied en het versterken van recreatie & toerisme langs de Waddenkust, zorgen voor een multiplier effect.

7.2.5 Versterken ondernemerschap en vergroten sector en werkgelegenheid

a. **Bevorderen ondernemerschap in het onderwijs**
Jong kennismaken met het ondernemerschap geeft een veel hogere kans dat iemand er in zijn latere loopbaan daadwerkelijk voor kiest. Binnen het onderwijs lopen diverse programma's voor het bevorderen van ondernemerschap, bijvoorbeeld het werken in een eigen mini-onderneming. Maar bij ervaren ondernemers proeven we grote zorg of de vergrijzing van het ondernemersbestand in verschillende sectoren er niet toe leidt dat er in de toekomst veel te weinig mensen de keus voor het ondernemerschap gaan maken. Het uitvoeren van een programma Bevorderen ondernemerschap in samenwerking met de scholen en het Ondernemersplatform verdient daarom aanbeveling.

b. **Regiomarketing en promotie**
Promotie Waddenland is de regiomarketing organisatie in de gemeente Het Hogeland. Het is een organisatie van en voor ondernemers. Promotie Waddenland werkt samen met Marketing Groningen en Visit Wadden. De bekendheid van (Noord-) Groningen bij de potentiële bezoekersdoelgroepen is nog steeds relatief laag. Daarvoor is een extra inspanning en budget voor het Groninger ecosysteem van de vrijetijdseconomie en een uitgebreid regiomarketing programma voor onze regio zeer gewenst.

c. **Verbreden verdienmodel agrarische bedrijven door nevenactiviteiten recreatie en toerisme/agrotoerisme**
De groei van de vrijetijdsector kan relatief makkelijk gerealiseerd worden wanneer agrarische bedrijven een deel van hun bedrijfsvoering gaan baseren op toerisme en recreatie als nevenactiviteit. Het mes snijdt hierbij aan twee kanten. De boerengezinnen krijgen hierdoor een iets bredere speiding van hun inkomsten en hierdoor een bredere economische basis onder het bedrijf. En voor de sector betekent het dat er bijvoorbeeld meer verblijf- en overnachtingsmogelijkheden beschikbaar gaan komen. Voor de investering in voorzieningen kan een speciaal T&R budget voor agrarische bedrijven een extra stimulans zijn.

8. Economische kansen in de Eemshaven en de gebiedsopgave Eemshaven+

8.1 Energietransitie Eemshaven

8.1.1 Transitie opwekkingscapaciteit Eemshaven

In de Eemshaven is de bestaande elektrische productiecapaciteit voor een groot deel nog gebaseerd op fossiele grondstoffen. De kolencentrale van RWE geldt weliswaar als één van de modernste en schoonste kolencentrales ter wereld, maar na 2030 is het gebruik van kolen als grondstof niet langer toegestaan. De twee andere grote centrales van Engie en RWE hebben aardgas als bron voor de elektriciteitsopwekking. De ombouw van deze fossiele productiecapaciteit naar duurzame brandstoffen vraagt om grote investeringen.

Voor de betrouwbaarheid van de elektriciteitsvoorziening in Noord-Nederland is het van groot belang dat er stabiele opwekcapaciteit in de Eemshaven aanwezig blijft om de onbalans door windenergie en zonne-energie het hoofd te kunnen bieden. De gemeente is hier niet de eerstverantwoordelijke overheid, maar het is goed om hier de vinger aan de pols te houden.

8.1.2 Productiecapaciteit groene waterstof Eemshaven

In het Investeringsplan Waterstof Noord-Nederland 2024 (IWNN 2024) is een belangrijke rol aan de Eemshaven toebedeeld. In totaal worden daarin ruim 80 projecten benoemd, waarvan 14 projecten specifiek betrekking hebben op de Eemshaven. De planning voor het ontwikkelen van de projecten uit het Investeringsplan ondervinden behoorlijk stagnatie. De initiatiefnemers, waaronder Groningen Seaports, zijn van mening dat de rijksoverheid en de netbeheerders onvoldoende duidelijkheid geven aan investeerders. Het gaat om het creëren van een level-playing-field bij de implementatie van Europees beleid, versnelde aanleg van infrastructuur voor waterstof en elektriciteit en het bieden van meer zekerheid voor sluitende businesscases op waterstofprojecten.

Engie heeft het voornemen bekend gemaakt om te investeren in waterstofproductie op het terrein van de Eemscentrale. De businesscase hiervoor is echter nog wel een uitdaging. De 100 MW-elektrolyser zal worden gevoed door 200 MW windcapaciteit afkomstig van windmolens langs de kust. 1) Noot: (Hieruit wordt wel duidelijk dat bij de omzetting van elektriciteit naar waterstof nog steeds een groot deel van de energiecapaciteit verloren gaat. Dit vormt een belangrijke uitdaging voor de onderzoekers uit het vakgebied.)

De elektrolyser van Engie gebruikt de alkaline-PEM technologie, waardoor hij in staat is om de wisselende levering van elektriciteit te volgen. Het maakt onderdeel uit van het project HyNetherlands van Engie waarin ook aandacht is voor het transport en de opslagcapaciteit van waterstof.
De rijksoverheid heeft in 2023 € 250 miljoen beschikbaar gesteld via de subsidieregeling “Opschaling volledig hernieuwbare waterstofproductie via electrolyse”, waaruit 7 projecten een bijdrage hebben gekregen, waaronder RWE voor het Eemshydrogen project. De elektrolyser die RWE gaat bouwen voor de productie van groene waterstof krijgt een capaciteit van 50 megawatt. Dat is nog relatief kleinschalig, maar het is belangrijk dat samen met de Engie electrolyser hiermee de eerste opwekcapaciteit in de Eemshaven beschikbaar komt.

Voor eventuele vervolginvesteringen in nieuwe electrolyser capaciteit in de Eemshaven is het voor de korte termijn belangrijk om te kijken waar inbreiding rond de bestaande centrales wenselijk en mogelijk is. De vraag naar waterstof zal ook gestimuleerd moeten gaan worden. Op het chemiecomplex in Delfzijl zitten bedrijven die behoefte hebben aan waterstof. Om de waterstof van Eemshaven naar Delfzijl te krijgen is een transportleiding noodzakelijk. Het Kickstarter project is hier als aanjager erg belangrijk voor.

8.1.3 Eemshaven: tankstation voor groene waterstof
Bedrijven in de regio kijken naar elektrificeren en verduurzaming van zwaar transport en machines voor o.a. de scheepvaart en de bouwsector. Daarvoor is het wel noodzakelijk dat er twee tankpunten voor waterstof in de Eemshaven komen. Een tankpunt op de havenkade voor de scheepvaart en een tankpunt b.v. in de nabijheid van het huidige tankstation van Texaco geschikt voor auto's, openbaar vervoer, mobiele kranen en tractoren.

8.1.4 Eemshaven: kadefaciliteiten veerdienst
Holland Norway Lines is in april 2022 gestart met de veerdienst Eemshaven-Kristiansand in Noorwegen. De veerdienst was bestemd voor zowel personen als voertuigen. Het concept sloeg geweldig aan, maar ondanks de grote belangstelling vanuit Noorwegen, Nederland en Duitsland voor deze oversteek van en naar Noorwegen is het uiteindelijk geen succes geworden. Door diverse oorzaken is na 1,5 jaar helaas in 2023 de lijndienst gestaakt. De veerdienst kon gebruik maken van een kade in de Beatrixhaven, maar het was van tevoren bekend dat dit slechts een tijdelijke oplossing was door afspraken met contractpartners uit de offshore wind industrie voor het gebruik van deze kade.

Voor de ondernemers in de vrijetijdseconomie In Noord-Groningen was het wegvallen van deze veerdienst een tegenvaller. De komst van bezoekers uit Noorwegen was en is een belangrijke kans voor het stimuleren van het toerisme in de provincie Groningen. De belangrijkste oorzaken zijn het ontbreken van een vaste kadefaciliteit met een roll-on-roll-off voorziening en voldoende manoeuvreerruimte in de Eemshaven voor de grote schepen van veerdiensten. Het investeringsbedrag voor een dergelijke kadefaciliteit ligt waarschijnlijk ongeveer ergens rond de € 30 miljoen. Een upfront investeringsbeslissing kan er toe leiden dat ervaren ferrymaatschappijen belangstelling hiervoor gaan krijgen. Het potentiële aanbod van passagiers en vracht is in ieder geval wel aangetoond. Een bijdrage uit Nij Begun kan hieraan een flinke versnelling geven.

8.2. Eemshaven+: ontwikkeling Oostpolder

De provincie Groningen en de gemeente Het Hogeland willen de Eemshaven uitbreiden door een nieuw bedrijventerrein te ontwikkelen in de Oostpolder. Het gaat om 400 ha uitgeefbaar terrein voor bedrijven, die een minimale ruimtevraag hebben van 50 ha per bedrijf. Verder 40 ha voor infrastructuur en 160 ha voor een water en groen bufferstructuur. De beoogde invulling van het bedrijventerrein komt met name uit nieuwe innovatieve sectoren. Het gaat o.a. om waterstofbedrijven, batterijfabrieken, windenergie en om nieuwe vormen van hightech bedrijven. Er worden hoge eisen aan de kwaliteit van de inrichting van het terrein gesteld.

De Eemshaven en de Oostpolder hebben voor de energietransitie in Nederland een belangrijke positie, omdat het een van de weinige plekken is waar naar verwachting volop groene elektriciteit en waterstof volop beschikbaar komen. Eemshaven geldt nu al als één van de belangrijkste energyports van Nederland en die betekenis kan alleen maar verder groeien naar het meest duurzame stopcontact van Nederland. Groningen is van oudsher dé energieprovincie en door deze ontwikkeling kan deze belangrijke vestigingsvoorwaarde voor de energie-intensieve industrie behouden blijven.
De gemeente Het Hogeland wil in en om de Eemshaven de juiste ruimtelijke keuzes maken. Daarvoor is het noodzakelijk dat alle ontwikkelingen integraal en in samenhang met nationale belangen en regionale doelstellingen worden aangepakt. Daarvoor is het Eemshaven+ programma met een apart programmateam ingericht.

De ontwikkeling van de Oostpolder brengt nieuwe werkgelegenheid, zowel voor hoog en lager geschoolde mensen. Werkgelegenheid zorgt voor behoud en versterking van de leefbaarheid in de Noord-Groningen dorpen. Hierdoor kunnen we een toename verwachten van het aantal inwoners en dat komt ten goede aan het in stand houden van de nodige voorzieningen. Want meer inwoners

betekent behoud en uitbreiding van scholen, winkels, onderwijs, zorgvoorzieningen en horeca. Onder andere een extra bouwopgave voor de dorpen in Noord-Groningen is daarom noodzakelijk.

8.2.1 Eemshaven+: projecten “Nieuwe Energie voor Groningen”
In het document “Nieuwe energie voor Groningen” is door provincie en gemeenten een duurzaam economisch toekomstperspectief als energieprovincie geschetst. Hiervoor is een integraal plan opgesteld met zes randvoorwaarden, die noodzakelijk zijn om de regio in een goede uitgangspositie te brengen.

Een aantal van deze voorwaarden is al genoemd in de Economische Agenda van Nij Begun, onder andere 1/3 van de geplande offshore wind laten aanlanden in de Eemshaven, de verbreding van de N33 en een waterstofcampus.

8.2.2 Eemshaven+: productiecapaciteit zuiver water
De productie van waterstof vraagt de inzet van veel water van zeer hoge kwaliteit. Er is 9 liter water nodig om 1 kilogram waterstof te produceren. De aanwezigheid van voldoende water van een hoge kwaliteit is – naast de beschikbaarheid van voldoende groene stroom capaciteit - een belangrijke vestigingsvoorwaarde voor electrolysers. De aanname dat er in de omgeving van de Eemshaven voldoende water beschikbaar is voor de electrolysers klopt op zich wel, maar dan praat je vooral over zeewater. Er is te weinig zoet water beschikbaar. Als zeewater gebruikt gaat worden dient er een fabriek te worden gebouwd waar ontzilting en zuivering grootschalig worden aangepakt.

8.3. Eemshaven+: ruimte voor industriële dienstverleners

Binnen het mkb zijn industriële dienstverleners een apart segment. De naam zegt het al: het zijn bedrijven die producten en diensten leveren aan de grote industriële bedrijven. De aanwezigheid van industriële dienstverleners is voor de grote bedrijven in de Eemshaven van belangrijke meerwaarde. Op dit moment is er in de hele regio, behalve in Delfzijl, geen plek meer voor de vestiging van industriële dienstverleners. Daarom is in de Eemshaven+ plannen erin voorzien om langs de Eemshavenweg hiervoor ruimte te creëren. Deze optie is niet opgenomen in de Bedrijventerreinenvisie van de gemeente Het Hogeland, omdat de plannen voor de Oostpolder op dat moment nog in een heel pril stadium verkeerden. Het beoogde terrein ligt direct naast de N-46 die ter plaatse op een verhoogde wal ligt. Qua inpassing en het voorkomen van inbreuk op het open landschap is dit de meest gunstige locatie.

8.4. Eemshaven+: Innovatie en scholing

8.4.1 Ontwikkeling Hydrogen Innovation Centre (HIC)
De EU heeft Noord-Nederland als eerste erkend als eerste Hydrogen Valley in Europa. Het programma HEAVENN staat voor Hydrogen Energy Applications for Valley Environments in the Northern-Netherlands. Het is een project met een totale omvang van ordegrootte € 85-95 miljoen met als doel in Noord-Nederland een geïntegreerde groene waterstofwaardeketen te ontwerpen, ontwikkelen, bouwen en in bedrijf te nemen en houden.

De huidige en toekomstige investeringen in waterstofproductiecapaciteit kunnen de Eemshaven een koppositie in Nederland geven, die van belang is voor de hele groene waterstofketen in Nederland. Mede daarom is er nagedacht over het opzetten van een waterstofcampus in de Eemshaven.

Het opzetten van een Hydrogen Innovation Center (HIC) zou heel goed bij de waterstofambities van de Eemshaven passen. Samenwerking met de campus organisatie van HVCE ligt voor de hand.

Verder is de gemeente Het Hogeland inmiddels aangesloten bij de Campus Toekomstregio in Noord-Groningen waar een HIC ook heel goed bij zou passen.

Voor de investering in het HIC doen we graag een beroep op Nij Begun. Een mogelijke bijdrage vanuit het Masterplan Campussen is hierbij ook een mogelijkheid.

8.4.2 Scholingsinspanning techniek

Tennet wil in de Oostpolder een nieuw hoogspanningsstation Eemshaven realiseren. Het terrein hiervoor is 85 hectare groot, dat is vergelijkbaar met ongeveer 120 voetbalvelden en is bijna ¼ deel van de uitgifte ruimte in de oostpolder. Toekomstige bedrijven kunnen met klantaansluitingen rechtstreeks op het hoogspanningsstation worden aangesloten. Enexis Netbeheer bouwt daarnaast een 20 kV-station tegen het 110 kV-station aan.

Deze investering is van grote betekenis voor de positie van Eemshaven als energieknooppunt. De zeer hoge betrouwbaarheid en beschikbaarheid van groene elektriciteit en waterstof en de mogelijke aansluiting op het hoogspanningsnet wordt een belangrijk vestigingsvoorwaarde voor bedrijven met een hoge energie-intensiteit. Het is bekend dat Tennet en Enexis een groot tekort aan geschoolde vakmensen hebben en een extra scholingsinspanning voor hoogspannings- en laagspanningsmonteurs is hier zeker op zijn plaats.

De duurzame energie en waterstofambities in onze regio zijn dermate hoog dat het noodzakelijk is dat hiervoor een uitgebreid scholingsprogramma i.s.m. het bedrijfsleven voor wordt opgezet. Vooral aan geschoolde vakmensen op MBO 3 en 4 niveau in de techniek is veel behoefte. Samenwerking zoeken met het Ontwikkelplein, de Campus Toekomstregio Noord-Groningen en de MBO- en HBO opleidingen in Groningen ligt hier voor de hand.

9. Overzicht ambities gemeente Het Hogeland voor Economische Agenda Nij Begun

7. Overzicht economische kansen Het Hogeland

Blad 1.

De nummers corresponderen met de betreffende paragrafen in de position paper.

Speerpunten
E = Energietranstie
L= Landbouwtransitie
CE= Circulaire economie
VTE= Vrijetijdseconomie

Voorwaarden
O&A= onderwijs en arbeidsmark
MKB= ondernemingsklimaat
Infra= fysieke infrastructuur
N&L= natuur en landschap
ICT= digitale infra en ICT sector
Leef= leefbaarheid

Ambitie	Projectomschrijving	Speerpunten					Voorwaarden					
		E	L	CE	VTE		O&A	MKB	Infra	N&L	ICT	Leef
5.1 Duurzame Haven Lauwersoog												
5.1.1. De visserij	a. Investeringen Visserij Ontwikkel Plan (VOP)							x				
	b. Inrichten marktplaats VOP centrum Lauwersoog				x			x				
	c. Verduurzaming vissersboten waterstof	x						x				
	d. Herindeling steigers				x			x				
	e. Ontwikkelen oester- en zeewiercentrum							x				
	f. Inrichting leerwerkplaats						x	x				
5.1.2. Het MKB-bedrijfsleven	a. Slibhub Lauwersoog			x				x				
	b. Overdekt droogdok	x						x				
	c. Onderhoud en bevoorrading offshore windparken	x							x			
	d. Gebiedseigen productie van groene waterstof	x										
5.1.3. Vrijetijdseconomie	a. Dark Sky Lauwersoog				x					x		
	b. Herinrichting recreatieve hart rond WEC				x							
	c. Parkeerruimte bezoekers WEC				x				x			
	d. Herontwerp passantenhaven				x							
5.1.4. Ecocampus en circulaire	a. Ecocampus Werelderfgoed Centrum Waddenzee			x			x			x		
economie	b. Innovaties circulaire economie			x			x	x				
5.2. Vrijetijdseconomie Lauwersmeer												
Waddenkust Reitdiep												
5.2.2. Vitale dorpen	Verbetering kwaliteit openbare ruimte											x
	a. electrische oplaadpunten toeristische plaatsen				x							x
	b. Optimaliseren parkeervoorzieningen incl. campers				x				x			x
	c. Inzetten op schoon, heel en veilig				x							x
	d. Toeristische informatie en routes				x							x
	e. Routes in en rond de wierdedorpen				x				x			x
	f. Kunst en design				x				x			x
5.2.3. Erfgoed en landschap	a. Herbestemmen erfgoed				x				x			x
	b. Erfgoed en landschap beleving				x							x
5.2.4. Water, Lauwersmeer en Wereld-	a. Vaarrecreatie op maren en kanalen				x				x			
erfgoed Waddenzee ervaren	b. Lauwersmeer				x					x		
	c. Waddenkust Werelderfgoed Waddenzee				x					x		
5.2.5. Versterken ondernemerschap	a. Bevorderen ondernemerschap onderwijs						x				x	
en vergroten sector	b. Regiomarketing en promotie				x			x				
	c. Nieuwe locatie voor "shortbreak" accomodaties				x							
5.3. Landbouwtransitie												
5.3.2. Het koppelbedrijf	Koppeling akkerbouwers en veeteelt		x	x				x				
5.3.3. Renure	Renure installatie : mest als grondstof		x	x								
5.3.4. Energietransitie	Energiebesparing en opwekken groene energie	x	x									
5.3.5. Digitalisering en robotisering	Versnelling duurzaam ondernemen		x								x	
5.3.6. Waterkwaliteit	Meten van waterkwaliteit		x							x		
5.3.7. Natuurinclusieve landbouw	Agrarisch natuurbeheer		x							x		
5.3.8. Nevenactiviteiten	Verbreden verdienmodel agrarische bedrijven		x		x							
5.4. Transities mkb												
5.4.2. Programma-aanpak transities mkb	Digitaliseren, energie, circulair, arbeidsmarkt	x		x			x				x	
5.4.3. Bedrijventerreinen	Uitbreiden, herstructureren en revitaliseren							x				
5.4.4. Circulair bouwen	Ontwikkeling circulaire keten	x		x				x				
5.4.5. Ontwikkeling energiehubs	Opstellen Bedrijvenenergiestrategie (BES)	x						x				
5.4.6. Regiomarketing DNA centrumdorpen	Investeren in fysieke promotie en digitale platforms				x			x			x	

Overzicht economische kansen Het Hogeland

Blad 2.

De nummers corresponderen met
de betreffende paragrafen in de position paper.

Speerpunten
E = Energietranstie
L= Landbouwtransitie
CE= Circulaire economie
VTE= Vrijetijdseconomie

Voorwaarden
O&A= onderwijs en arbeidsmark
MKB= ondernemingsklimaat
Infra= fysieke infrastructuur
N&L= natuur en landschap
ICT= digitale infra en ICT sector
Leef= leefbaarheid

Ambitie	Projectomschrijving	Speerpunten					Voorwaarden					
		E	L	CE	VTE		O&A	MKB	Infra	N&L	ICT	Leef
6.1. Energietransitie Eemshaven												
6.1.1. Transitie opwekkingscapaciteit	Huidige centrales van fossiel naar hernieuwbaar	x										
6.1.2. Productiecapaciteit groene waterstof	Stimuleren investering in electrolysers	x										
6.1.3. Tankstation voor groene waterstof	Zowel voor scheepvaart als voor logistiek en bouw	x										
6.2. Kadefaciliteiten veerdienst	Nieuwe locatie voor kansrijke veerdienst				x				x			
6.3. Eemshaven+ Oostpolder												
6.3.1. Nieuwe Energie voor Groningen	a. Programma Wind op Zee	x							x			
	b. Tunnelvoorziening kabels en leidingen	x							x			
	c. Infrastructuur verbindingen								x			
	d. Warmtenet	x							x			
6.3.2. Productiecapaciteit zuiver water	Basisvoorziening voor electrolysers	x										
6.4. Eemshaven+ bedrijventerrein	Ruimte voor industriële dienstverleners							x	x			
6.5. Eemshaven+ innovatie - scholing												
6.5.1. Hydrogen Innovation Centre	Koppeling aan Hydrogen Valley Campus Europe	x					x				x	
6.5.2. Scholingsinspanning techniek	Samenwerking met Campus Toekomstregio Nrd.Gron.	x		x			x	x			x	
6.6. Eemshaven+ ontwikkeling dorpen	diverse projecten leefbaarheid en economie	x		x	x					x		x

Bijlage 1. Het Hogeland in cijfers

Zie: separate bijlage Bureau Louter, “Economische bijlage position paper Het Hogeland”, 19 juni 2024.

Bijlage 2. Overzicht beleidsdocumenten en geraadpleegde documenten

- “Nij Begun, op weg naar erkenning, herstel en perspectief” ; startdocument Economische Agenda “Nieuw perspectief voor Groningen”, december 2023.
- Bestuurlijk Platform Visserij, “Visserij Ontwikkelplan VOP”, feb. 2024.
- Bureau Louter, “Data-analyse provincie Groningen”, januari 2024.
- Bureau Louter, “Economische bijlage position paper Het Hogeland, juni 2024.
- College van Rijksadviseurs, pilot landschap inclusieve landbouw De Marne “Op weg naar een New Deal tussen boer en maatschappij, 2020)
- Economic Board Groningen, position paper “Het mkb als basis”, april 2024.
- Economic Board Groningen, “Programma vrijetijdseconomie”, juni 2024.
- Gemeente Het Hogeland, “Coalitieakkoord van de gemeente Het Hogeland 2022 – 2026”
- Gemeente Het Hogeland, “Bedrijventerreinenvisie 2021-2035”, december 2021.
- Gemeente Het Hogeland, “Visie en uitvoeringsplan recreatie en toerisme Het Hogeland 2030”, juni 2021.
- Gemeente Het Hogeland, “Actualisatie van het Lokaal Programmaplan Het Hogeland”, april 2023.
- Gemeente Het Hogeland, gebiedsopgave “Eemshaven+”, febr. 2024.
- Gemeente Het Hogeland, “Regio Deal Het Hogeland- Dé Dorpendeal”, febr. 2024.
- Gemeente Het Hogeland/Westerkwartier/Groningen/Eemsdelta, ‘Transitie landelijk gebied: Waddenkust en Wierden’, juni 2024.
- Groningen Seaports, concept “Havenvisie Groningen Seaports; Ruimte voor groene groei. Ruimte voor mensen.” feb. 2023.
- Groningen Seaports/Chemport Europe, “Groningen, circulaire hotspot van morgen”, juni 2022.
- Groningen Seaports/Chemport Europe/NOM, “De circulaire economie in Groningen”, aug. 2023.
- Ginder/EBG/RUG/Marketing Groningen/Noorder, “Zin in Groningen; Marktfocus en -positionering voor een baanbrekend programma vrijetijdseconomie in de provincie Groningen”, okt. 2023.
- Haven Lauwersoog, “Slibhub Lauwersoog Programma 2024 – 2026”, 2023.
- Haven Lauwersoog, “Masterplan Donkerte Lauwersoog – projectplan”, april 2023.
- Havencoalitie Lauwersoog, “Naar een duurzame haven Lauwersoog”, 2017.
- HyNorth, “Investeringsplan Waterstof Noord-Nederland”, versies 2020 en 2024.
- LAOS, “Opgavenkaart toekomstagenda Lauwersmeer”, jan. 2024.
- Ministerie van OCW en EZK, “Toekomstagenda Groningen: Masterplan Campussen”, 2024.
- Ministerie van EZK/VNG/R. Schouten “Actieagenda mkb-dienstverlening”, okt. 2023.
- Provincie Groningen/Groninger gemeenten, “Masterplan Regiocentra Groningen”, jan. 2024.
- Provincie Groningen, “Strategische visie vrijetijdseconomie 2021- 2030”, 2020.
- Provincie Groningen, “Uitvoeringsprogramma vrijetijdseconomie 2024 – 2027, Groeiend Gastvrij”, 2024.
- Provincie Groningen, “Ontwerpdocument Economische Visie 2035”, maart 2024.
- Provincie Groningen: “Gebiedsplan Waddenkust en Wierdenland”, 2e versie, juni 2024.
- Provincie Groningen en Friesland/gemeenten Het Hogeland en Nord East Fryslan, “Gebiedsvisie Natuurlijk Lauwersoog; Beleefbaar, Bereikbaar en Bedrijven”, 2023.
- Sociaal Plan Bureau Groningen, “Brede welvaartsscan Het Hogeland”, aug. 2023.

- TNO-FME, “Elektrolysers: Kansen voor de Nederlandse Maakindustrie”, 2020.
- Van Wijk prof. A. , “De Groene Waterstofeconomie in Noord-Nederland”, 2017.

Bijlage 3. Overzicht vestigingsplaatsfactoren gemeente Het Hogeland

Wat zijn de belangrijkste vestigingsplaatsfactoren voor het bedrijfsleven in de gemeente Het Hogeland? Uiteraard verschilt dat per sector. Voor het ene bedrijf is de beschikbaarheid van een zeehaven van groot belang en voor de ander is voldoende aanbod van groene energie een cruciale vestigingsplaatsfactor. Maar welke factoren springen er in algemene zin uit bij de gemeente Het Hogeland t.o.v. andere regio’s en gemeenten? Investeringen in de economische ontwikkeling zijn het meest succesvol als het aansluit bij de sterke vestigingsplaatsfactoren van een regio. Als belangrijkste bronnen is gebruik gemaakt van de beleidsdocumenten, zoals die in het overzicht in bijlage 3 staan vermeld.

<u>Havens en industrie</u>

a. De beschikbaarheid van een eigen diepzeehaven
b. De beschikbaarheid van een grote capaciteit aan elektrische energie in de Eemshaven en hoge transportcapaciteit naar Groningen, Delfzijl en Noorwegen in de Eemshaven. Rechtstreekse aansluiting op hoogspanningsnet Tennet is in de toekomst mogelijk. Aandeel groene energie groeit de komende jaren sterk t.o.v. fossiele opwekking.
c. De beschikbaarheid van een uitgebreide gasinfrastructuur met verbindingen naar de Noordzee, Duitsland en de rest van Nederland.
d. De aanlanding van de digitale superkabel van TyCom in de Eemshaven en de aansluiting op het Internet Exchange knooppunt in de stad Groningen met daaraan gekoppeld grote datacenters en ICT bedrijven in de Stad Groningen
e. De nabije ligging van de havens van Lauwersoog en Eemshaven t.o.v. de windparken op de Noordzee boven de Waddeneilanden
f. De (toekomstige) beschikbaarheid van een nieuw bedrijventerrein voor grootschalige duurzame industrie bij de Eemshaven
g. Door aanwezigheid grote energiebedrijven en datacenters is er markt voor industriële dienstverleners

<u>Landbouw</u>

h. Een groot areaal aan landbouwgrond voor zowel akkerbouw als veeteelt met de hoogste opbrengsten in tonnen per hectare
i. Innovatieve landbouwbedrijven met kennis van hoogwaardige teelten zoals pootaardappelen
j. Uitstekende beschikbaarheid van toeleveranciers, zoals landbouwmechanisatiebedrijven en loonbedrijven
k. Goed georganiseerde en sterke agrifood industrie en groothandelsbedrijven voor afname producten

<u>Vrijetijdseconomie</u>

l. Ruimte, weidsheid en rust voor zowel de eigen inwoners als de cultuurtoerist
m. Authentiek karakter in dorpen, cultuurhistorie en landschappen
n. Reitdiepgebied en Lauwersmeer hoge cultuur-historische en toeristische aantrekkingskracht
o. Gunstige ligging aan het Werelderfgoed Waddenzee met duurzame haven Lauwersoog en Werelderfgoedcentrum Waddenzee en de afvaarten naar Schiermonnikoog en Borkum
p. Een zeer groot aanbod aan cultureel erfgoed van borgen, kerken, boerderijen, wierdedorpen en historische villa’s van de Middeleeuwen tot aan de periode van de 2e Wereldoorlog
q. Een groeiend aanbod van wandel- en fietspaden
r. Startpunt voor wadlopen en lange afstandswandelingen

Ruimte en infrastructuur

s. Ruimte voor het realiseren van woningbouw en uitbreiding gemeentelijke bedrijvenlocaties zonder de kernwaarden rust en ruimte aan te tasten en tegen relatief lage m2 prijzen t.o.v. het landelijk gemiddelde
t. Langs de spoorlijnen Groningen-Eemshaven en Groningen-Bedum-Delfzijl uitstekend openbaar vervoer
u. Een prima tweebaanswegverbinding met ongelijkvloerse kruisingen tussen de Eemshaven en de stad Groningen met een makkelijk te realiseren uitbreidingsmogelijkheid tot vierbaans als de verkeersintensiteit toeneemt.
v. Een geplande vierbaansverbinding tussen de Eemshaven en Delfzijl (verbreding N-33 Noord)

Opleiding en beroepsbevolking

w. De stad Groningen is nabij met alle kennisinstellingen van MBO tot en met Universiteit
x. Prima werkmentaliteit beroepsbevolking en mede daardoor lage werkloosheidscijfers